

Kamila Baraniecka-Olszewska

Polska Akademia Nauk

Julia Buyskykh

University College Cork / Niemiecki Instytut Historyczny
w Warszawie / Polska Akademia Nauk

Agnieszka Kościańska

Uniwersytet Warszawski

Magdalena Lubańska

Uniwersytet Warszawski

Profesor Magdalena Zowczak – badaczka religii, etnografka pogranicza, mentorka

Magdalena Zowczak jest znana przede wszystkim jako badaczka religii. To przez jej pryzmat podejmuje próby zrozumienia innych fenomenów: tożsamości, pograniczy i transformacji. Wobec religii oraz jej przejawów jest niesłuchanie uważna, podobnie jak wobec praktykujących ją osób. W swoich badaniach koncentruje się na ludziach, ich przeżyciach, oczekiwaniach i tworzonej przez nich wspólnocie. A zatem w Jej pracach religia ma wymiar ludzki: ten drobny, gdy dotyczy codziennych spraw i gestów – modlitwy, nadziei, i ten dziejowy, gdy jest związana z wydarzeniami historycznymi i problemem pogranicza. Co niezwykle istotne, religia u Magdaleny Zowczak jest niezbywalnie związana z *sacrum*. Kwestie społeczne – relacji, organizacji – są ważne, ale to doświadczenie, wiara i zaangażowanie stanowią kościec opisywanych przez Nią kultur religijnych. Tego rodzaju podejście wynika ze szczególnej wrażliwości na sprawczy i performatywny aspekt praktyk religijnych. Wrażliwości tej towarzyszy krytyczne, niezwykle wnikliwe spojrzenie na uwikłania i obciążenia religii. Dzięki temu prace Magdaleny Zowczak oferują zniuansowany, wieloaspektowy obraz religijności, która napędza i hamuje, otwiera, ale także wyznacza granice. Tę uważność w odniesieniu do praktyki religijnej udało się Magdalenie Zowczak przekazać rzeszom studentek i studentów, przede wszystkim w trakcie laboratoriów etnograficznych, na których uczyła warsztatu terenowego i realizacji badań nad praktyką religijną i religijnym doświadczeniem, ale również podczas prowadzonych od lat seminariów

magisterskich. Opracowana przez nią metodyka etnograficznych badań terenowych i analizy źródeł wywołanych przechodzi na kolejne pokolenia antropologów i antropologów w kraju i za granicą (czego dowodem jest wielojęzyczność tej książki). Profesor od lat uczuła swoich podopiecznych i współpracowników na konieczność otwarcia się na kategorie emiczne oraz budowania interpretacji antropologicznych opierających się na owych pojęciach.

Innym obszarem zainteresowań Magdaleny Zowczak są pogranicza, które w Jej badaniach występują w różnych wymiarach i znaczeniach. Profesor, wraz ze studentkami i studentami, często prowadziła badania etnograficzne na pograniczach Litwy i Białorusi oraz Ukrainy i Polski, ale Jej zainteresowania naukowe wychodziły daleko poza geograficzne i administracyjne granice tych czterech państw. Podejście badawcze Profesor Zowczak wyróżnia się ogromną wrażliwością i głębią – granice i pogranicza postrzega Ona przez pryzmat ludzkich doświadczeń i kontekstów oddolnych, niewidocznych przy spojrzeniu „z góry”. Ta wrażliwość pozwoliła Jej odczuć i zdefiniować granicę polsko-ukraińską jako „bliznę historii”. Wielokrotnie przekraczając ją w obu kierunkach, była świadkiem kolejek, przemytu, przemocy, modlitwy i nadziei. Wszystko to opisała w publikacjach dotyczących „taktyki pogranicza”, zmieniającej się pod wpływem transformacji politycznych od połowy lat 90. XX wieku (*Na pograniczu „Nowej Europy”: polsko-ukraińskie sąsiedztwo*, 2010; *Antropologia, historia a sprawa ukraińska. O taktyce pogranicza*, 2011).

Magdalena Zowczak badała również to, co możemy określić jako „pograniczne wyznaniowe” lub bliskie sąsiedztwo różnych grup religijnych oraz rodzin mieszanych wyznaniowo i etnicznie. Badania prowadziła na litewskiej Wileńszczyźnie, polskim Pomorzu Zachodnim, Podkarpaciu, ukraińskim Podolu oraz w Galicji (*Religijność na pograniczach. Eseje apokryficzne*, 2015). Realizowała też projekty na „pograniczach fantomowych”, czyli rubieżach byłych imperiów i państw, które wciąż żyją w pamięci i relacjach lokalnych społeczności wielowyznaniowych (*Katolickie mniejszości wyznaniowe w Polsce i Ukrainie. Studia porównawcze*, 2021).

Na koniec nie sposób pominąć działalności mentorskiej Magdaleny Zowczak, która od zawsze bardzo wspierała młodsze badaczki. W swoich pracach Profesor Zowczak nie przyjmuje otwarcie feministycznej optyki ani nie koncentruje się na analizach genderowych. Nie jest jednak przypadkiem, że redaktorkami tego tomu są same kobiety, dziś doświadczone naukowczynie, niegdyś (a może cały czas?) podopieczne Magdaleny Zowczak. Wszystkie – jako kobiety badaczki – wiele Jej zawdzięczamy, ponieważ stworzyła nam warunki do pracy i rozwoju kariery. Zawsze powtarza, że kobiety w nauce muszą się wspierać – i właśnie to robi. Ani nam, ani innym doktorantkom czy studentkom Uniwersytetu Warszawskiego, ale również stypendystkom z Litwy, Ukrainy i Białorusi, nigdy nie odmawia pomocy: uważnie czyta nasze teksty, uczy klasyki antropologii, docenia wysiłki, wskazuje drogę i jednocześnie zachęca do tego, aby wciąż stawiać nowe pytania. Rozwija to, co można nazwać kobiecą etnografią, przygląda się doświadczeniom i przestrzeniom często pomijanym czy wręcz niedostrzeganym przez kolegów profesorów,

gestom mało zauważalnym, przysłuchuje się głosom słabo słyszalnym (nie jest zatem przypadkiem, że była promotorką jednego z pierwszych polskich doktoratów dotyczących antropologii płci – rozprawy Agnieszki Kościańskiej pt. *Charismaticzne kobiety. Konwersja a rekonstrukcja porządku płci kulturowej [gender] na przykładzie nowego ruchu religijnego Brahma Kumaris*, 2007). Jej postawa pedagogiczna i badawcza jest więc na wskroś prokobieca, wręcz feministyczna. Jej też – badaczce religii, etnografce pogranicza, naszej mentorce – dedykujemy ten tom.